
OPPRYDDING AV MARIN FORSØPLING I NORDLAND



OPPRYDDING AV MARIN FORSØPLING I NORDLAND

FORORD

Denne rapporten er basert på innspill som kom fram under en erfaringsamling om strandrydding og marint miljø i Bodø den 24. oktober 2018. Fylkesmannen i Nordland og Nordland fylkeskommune var vertskap for samlingen. SALT fikk i oppdrag å fasilitere gruppediskusjoner og å skrive denne rapporten basert på informasjonen som kom fram under samlingen.

Fylkesmannen har fått i oppdrag fra Miljødirektoratet å: *«(...) sammen med relevante private og offentlige aktører lage et forslag om hvordan samarbeidet mellom aktørene i regionen kan styrkes og oppryddingsarbeidet samordnes og effektiviseres.»*

Samtidig reviderer Nordland fylkeskommune regional plan for klima og miljø. Marin forsøpling har ikke tidligere vært omfattet i planverket, men vil kunne inngå i den reviderte planen. Denne rapporten fra erfaringsamlingen vil være et viktig innspill til både Fylkesmannens oppdrag for Miljødirektoratet og regional plan for klima og miljø.

INNHALDSFORTEGNELSE

FORORD	2
BAKGRUNN	5
SITUASJONEN I NORDLAND I DAG	7
DAGENS ORGANISERING AV ARBEIDET MOT MARIN FORSØPLING I FORVALTNINGEN	7
UTFORDRINGER I DAG	8
ORGANISERING AV ARBEIDET FRAMOVER	10
INNLEDNING	10
RESULTAT FRA GRUPPEARBEIDET	12
OPPSUMMERING	18
VEDLEGG	21



BAKGRUNN

Fylkesmannen i Nordland har i 2018 fått følgende oppdrag fra Miljødirektoratet:

«Fylkesmannen skal sammen med relevante private og offentlige aktører lage et forslag om hvordan samarbeidet mellom aktørene i regionen kan styrkes og oppryddingsarbeidet samordnes og effektiviseres.»

Fylkeskommunen har sendt planprogram for regional plan for klima og miljø på høring. Marin forsøpling er et mulig miljøtema som man ønsker å ha med i planen, med mål, strategier og tiltak.

For å svare på Fylkesmannens oppdrag fra Miljødirektoratet og å komme med innspill til fylkeskommunens plan for klima og miljø, inviterte Fylkesmannen og fylkeskommunen til en erfaringssamling om strandrydding og marin forsøpling i Nordland. Aktører som arbeider med marin forsøpling, både private og offentlige, ble invitert til samlingen.

ERFARINGSSAMLINGEN BLE INNLEDET MED FØLGENDE FOREDRAG:

- ▶ **INNLEDNING OG VELKOMMEN - FYLKESMILJØVERNSJEF TORFINN SØRENSEN** (Fylkesmannen Nordland)
- ▶ **VELKOMMEN TIL NORDLAND FYLKESKOMMUNE**
AASE REFSNES (Fylkesråd for kultur, miljø og folkehelse, SV)

- ▶ **ORIENTERING OM SENTERET FOR OLJEVERN OG MILJØ**
ANJA MELAND RØD (Senter for oljevern og marint miljø)
- ▶ **HVA GJØR OPPDRETTSNÆRINGA?**
BRIT UGLEM BLOMSØ (Sjømat Norge)
- ▶ **HVA GJØR FISKARLAGET?**
ELISABETH KARLSEN (Nordland fylkes Fiskarlag)
- ▶ **HVOR ER VI NÅ?**
LISE KEILTY GULDBRANDSEN (Hold Norge Rent)
- ▶ **FYLKESMANNENS OPPDRAG PÅ MARIN FORSØPLING**
ODDLAUG ELLEN KNUTSEN (Fylkesmannen Nordland)
- ▶ **ERFARINGER FRA RYDDEAKSJONER**
MONICA KLEFFELGÅRD (Lofoten Avfallsselskap IKS) og
MERETHE AASEN (Helgeland Avfallsforedling IKS)
- ▶ **KARTLEGGING AV MARIN FORSØPLING**
KJERSTI OLIVE TØNNESEN BUSCH (SALT)

Foredragene kan lastes ned fra <https://www.nfk.no/tjenester/miljo/erfaringer-og-losninger-for-marin-forsoplning.1012909.aspx>

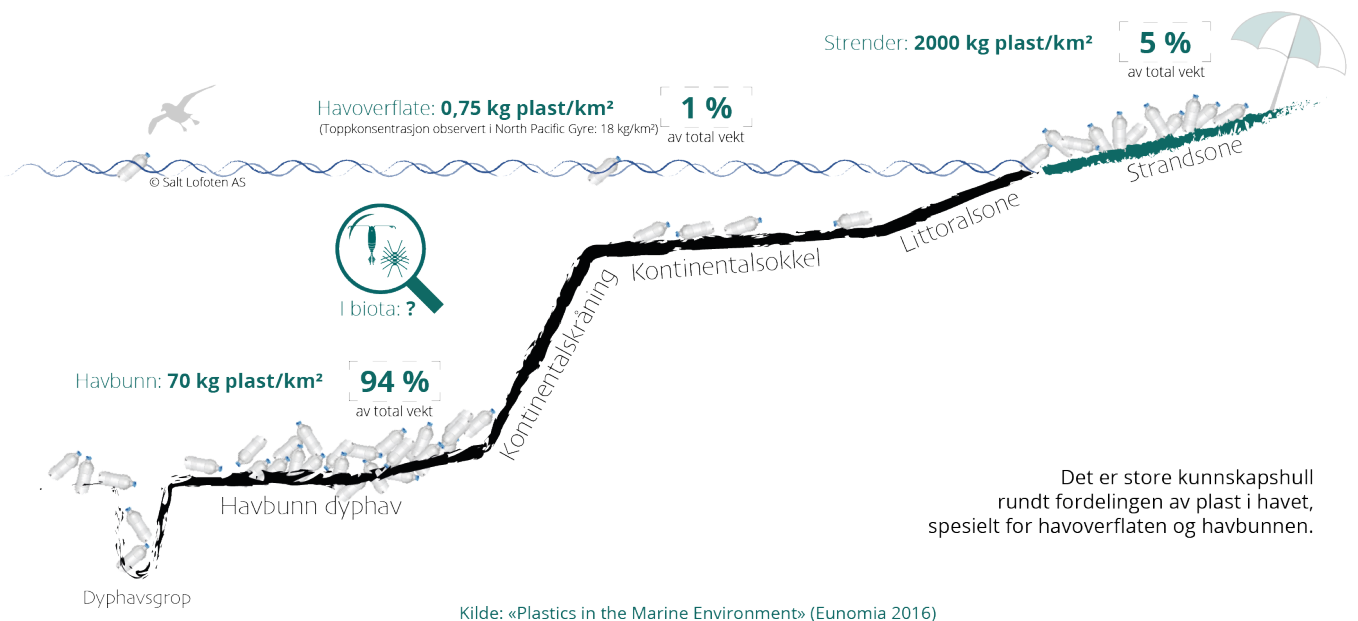
Samlingen ble avsluttet med en workshop, der alle deltakerne bidro med innspill i gruppediskusjoner. Innspillene som kom fram gjennom diskusjonene danner grunnlaget for denne rapporten.

AVGRENSNINGER

Marin forsøpling er et globalt problem som skyldes utslipp av avfall til havet. Utslippene kommer fra landbaserte kilder og fra aktivitet på sjøen. Avfallet som havner i havet kan ende opp på strender, i vannmassene, i og på havbunnen og det kan tas opp av levende organismer. En stor andel av marint avfall kommer fra plastprodukter og man antar at plasten ikke brytes ned, men fragmenteres til mikroplast og nanoplast. Marin forsøpling regnes som et stort miljøproblem fordi dyr setter seg fast i søppelet og fordi dyr forveksler søppel med mat. I mange tilfeller resulterer dette i død eller varige skader på marine dyr, sjøfugl og pattedyr som oppholder seg i fjæra. I tillegg er det stor usikkerhet knyttet til de negative effektene av mikroplast og nanoplast på marine organismer og dermed også på mennesker som spiser sjømat.

Det er allment akseptert at det viktigste tiltaket mot marin forsøpling er å forebygge at søppel havner på avveie. Slik det er i dag, er det store mengder søppel i havet og det er derfor ønskelig å forsøke å fjerne dette avfallet. Per i dag regnes strandrydding som den mest effektive oppryddingsmetoden. Tettheten av søppel på strender er beregnet til 2 000 kg per kvadratkilometer, mens tilsvarende tetthet er 0,75 kg for de åpne vannmassene og 70 kg for havbunnen (se figur 1). Vi vil understreke at disse estimatene er basert på få studier og at vi må forvente justeringer av disse beregningene i framtiden.

Denne rapporten er avgrenset til opprydding av marint avfall i strandsonen i Nordland fylke. Spørsmål om ansvar, finansiering og organisering av oppryddingsarbeid vil bli grundig omtalt. Rapporten vil i liten grad omhandle kilder til marin forsøpling eller tiltak for å redusere utslipp av marin forsøpling i fylket.



Figur 1: Hvordan plastforsøplingen i havet er fordelt på havbunn, havoverflate og strender
(Kilde: data fra Eunomia 2016, illustrasjon: SALT)

SITUASJONEN I NORDLAND I DAG

I følge Hold Norge Rent har det vært en stor økning i antall mennesker som deltar i deres årlige ryddeaksjoner. I 2011 var det 1 978 personer som var med. I 2017 var det tilsvarende tallet 48 702 personer. Nordland har vært svært aktive i Hold Norge Rents aksjoner. I 2016 lå Nordland desidert på toppen av tabellen med 409 ryddeaksjoner, men måtte i 2017 se seg slått av Hordaland (som hadde 569 mot Nordlands 552, se tabell 1). Tallene vitner uansett om økt interesse også i Nordland, i likhet med ellers i landet. I følge Hold Norge Rents foreløpige tall for 2018 frem til erfaringssamlingen, er det i Nordland i år registrert 503 aksjoner, hvor det til sammen er samlet inn 219 tonn marint avfall. 11 209 frivillige har til sammen ryddet 220 kilometer av Nordlands samlede kystlinje på 26 906 kilometer.

De interkommunale avfallsselskapene må tilgodeses en stor del av æren for det høye antallet ryddere i Nordland. De har vært aktive pådrivere og lagt ned en stor innsats i å legge til rette for og oppmuntre innbyggerne til å bli med ut og rydde, og har samarbeidet godt med lokale aktører.

Tabell 1: Fylkene med flest ryddeaksjoner i 2017
(Kilde: Hold Norge Rents strandrydderapport 2017)

Fylke	2017
Hordaland	569
Nordland	552
Møre og Romsdal	226
Rogaland	217
Østfold	184
Sør-Trøndelag	169
Sogn og Fjordane	153
Troms	119
Vestfold	111
Vest-Agder	103

DAGENS ORGANISERING AV ARBEIDET MOT MARIN FORSØPLING I FORVALTNINGEN

Utgangspunktet er at forurensningsloven gjelder, også for marin forsøpling. Forurensere er pliktig til å rydde opp. Utfordringen er at det i mange tilfeller er vanskelig å peke på en konkret ansvarlig forurensere, og hovedmengden av det marine avfallet må karakteriseres som herreløst avfall. Dette er ikke det samme som at ingen har ansvar. Alle samfunnssektorer har i utgangspunktet et ansvar for å forhindre utslipp av plastavfall fra sine sektorområder. I tillegg har hver enkelt av oss et individuelt og kollektivt ansvar for å forhindre forsøpling.

Miljøforvaltningen har et særlig myndighetsansvar på alle forvaltningsnivå:

- ▶ Klima- og miljødepartementet (KLD) er det øverste leddet i miljøforvaltningen. KLD bidrar ved å bevilge penger til tiltak mot marin forsøpling, og ved å lage lover og forskrifter som regulerer problemet. Marin forsøpling har også vært tema i ulike stortingsmeldinger, og KLD arbeider med temaet i ulike fora nasjonalt og internasjonalt (OSPAR, Nordisk ministerråd, Arktisk råd, UNEP). Både regjeringen og UNEP har erklært marin forsøpling som en av de viktigste miljøutfordringene vi i dag står overfor.
- ▶ Neste nivå i miljøforvaltningen er Miljødirektoratet, som iverksetter regelverket som er vedtatt. De er også forurensningsmyndighet for større utslipp. De gjennomfører flere tiltak, administrerer statens tilskuddsordning og gir faglige råd til KLD. Miljødirektoratet representerer Norge i OSPARs arbeidsgruppe for marin forsøpling. Miljøforvaltningens operative feltorgan Statens Naturoppsyn (SNO) er en avdeling av Miljødirektoratet, som blant annet fører tilsyn med naturtilstanden og at miljølovgivning bli overholdt.

- ▶ Fylkesmannen har et regionalt ansvar for arbeidet med marin forsøpling, og er forurensningsmyndighet for saker som ikke Miljødirektoratet leder. Dette innebærer blant annet oppfølging av utslipp fra akvakultur, avfallsanlegg, avfallsplaner for havner, vannforskriften, med mer.
- ▶ Kommunene er «forsøplingsmyndighet». De kan gi pålegg om fjerning og opprydding av avfall. De har også ansvaret for renovasjonsordninger for husholdningene, som i praksis ofte ivaretas gjennom samarbeid med flere kommuner gjennom interkommunale selskaper - IKS. Behandling av næringsavfall skal være konkurranseutsatt, mens renovasjonsavgiften til husholdningene kun skal dekke faktiske utgifter. Ryddeaksjoner eller opprydding etter festivaler etc. kan ikke dekkes via renovasjonsgebyret. Avfall fra frivillige aksjoner må være herreløst for å kunne dekkes av ulike offentlige tilskuddsordninger. Hvis ikke er det forurenser som skal betale.

Det er også et utstrakt samarbeid mellom de ulike nivåene. Hvis SNO observerer en villfylling mens de er ute på oppdrag meldes dette inn til kommunen, som er den etaten som følger opp med tiltak – om mulig overfor en kjent forurenser.

Staten har også etablert et senter for oljevern og marint miljø (SOMM), som er lokalisert til Svolve. Senteret ble åpnet i august 2018 og arbeider nå med å legge en strategi for sitt arbeid fremover. Hovedoppgavene til senteret er å fremme kunnskap om og bidra til å nå nasjonale mål innen oljevern og marin forsøpling. Senteret skal være et nasjonalt kompetansesenter, men også jobbe internasjonalt.

UTFORDRINGER I DAG

Frivillige har ryddet marin forsøpling i mange tiår. Det er først i det siste tiåret at dette har blitt organisert i vesentlig grad. Tradisjonelt har mange lagt avfallet de har samlet inn i egen søppeldunk, eller i en tilfeldig offentlig tilgjengelig container. Kommuner rundt omkring har gjennom de interkommunale avfallsselskapene også engasjert seg i dette arbeidet i varierende grad, og noen har tatt et større ansvar for å ta imot avfallet også tidligere.

Med økende interesse blant frivillige til å rydde, har mengdene avfall som kommer inn fra denne aktiviteten også økt betydelig. **Ansvaret for hvem som skal betale for mottak og behandling av avfallet** som samles inn er imidlertid ikke klart. Det er en forventning fra de frivillige om at avfallsselskapene har en praktisk tilrettelegging av mottak av avfall, og at dette kan leveres uten betaling. Avfallsselskapene har i varierende grad gjort nettopp dette, men de har en utfordring med å få dekket sine utgifter. Det kommunale avfallsgebyret kan ikke brukes til å finansiere behandling av herreløst avfall (se ovenfor). Da gjenstår «næringsdelen» av virksomheten, som kan gi selskapene noen inntekter som kan brukes til dekning av marint avfall. Siden 2015 har Miljødirektoratets tilskuddsordning dekket noen av utgiftene, og det er også gitt skjønnsmidler fra Fylkesmannen i Nordland til prosjekter.

Dette bildet blir ytterligere forvansket av at flere kommersielle interessenter, sikkert med gode hensikter, har engasjert seg for å motivere til rydding. Noen har til og med betalt folk for å rydde. Det er ikke alle som har tatt høyde for at det innsamlede avfallet må tas forsvarlig vare på etter at det er lagt ned i en sekk. Eksempler her er finn.no, som har betalt ryddere en sum per sekk de har samlet inn, men ikke hatt en avtale med avfallsselskapene som får sekkene levert hos seg. I Bodø har Coop arrangert en kampanje

for å samle inn marint avfall. De hadde en avtale med det lokale avfallsselskapet, men tok ikke høyde for at folk fra Bodø tok med seg sekker ut til andre kommuner og forventet at de kunne levere avfallet gratis også der. Slike uklarheter skaper også frustrasjon blant de frivillige rydderne, og er en demotiverende faktor.

I tillegg til å belyse mangler når det gjelder finansiering av arbeidet mot marin forsøpling er dette også eksempler på **en manglende koordinering av tiltak, forskning og annen innsats mot marin forsøpling**. Det er ikke klart hvem som har det overordnede ansvaret for dette.

Statlig finansiering, slik som Miljødirektoratets tilskuddsordning, er et kjærkomment bidrag til arbeidet mot marin forsøpling. Denne ordningen har gjennom de få årene den har eksistert bidratt til at mange tonn avfall er ryddet opp og forsvarlig behandlet, og til å skape og spre kunnskap om problemet. Men det er en svakhet at den følger den statlige budsjett-syklusen. En gitt sum penger blir satt av på årets statsbudsjett. Tilskuddsordningen åpner for å ta imot søknader i starten av året. Det tar noen måneder før det er klart hvilke prosjekter som får tildelt midler. Så skal de tildelte midlene helst brukes opp før utgangen av året, før det statlige budsjett-hjulet kan gjøres klart til å spinne en ny runde det påfølgende året. Dette gir en **finansiering med veldig kort tidshorisont**, som vanskeliggjør prosjekter som tar lengre tid å fullføre, som for eksempel forskning.

Timing er også viktig. Det har vist seg å være vesentlig enklere å få med seg frivillige til å rydde marint avfall på våren enn senere på året. Det er derfor behov for å ha finansiering til prosjekter som innebærer rydding med frivillige så tidlig på året som mulig. Dette har vært en utfordring med den statlige tilskuddsordningen. Det gjør også **«ryddesesongen» for frivillig rydding forholdsvis kort**. For å øke aktiviteten i en større

periode av året kan det være nødvendig med en større grad av profesjonell rydding.

Frivillige ryddere er sterkest motivert til å rydde nær der de selv bor eller oppholder seg. Visse steder er det på grunn av dette etter hvert **stor konkurranse om bynære steder å rydde, mens på mer fjerntliggende og vanskelig tilgjengelige steder blir det marine avfallet liggende urørt**. Rene strender nær der folk bor er paradoksalt nok også en utfordring, fordi folk ikke lenger oppfatter behovet for å rydde som så sterkt. De ønsker heller ikke å stå i kø for å rydde den samme badestranda. Dette kan føre til at det med tiden blir vanskeligere å holde på interessen for frivillig rydding.

Tilgangen til finansiering med lengre tidshorisont forventes å forbedres når Handelens Miljøfond (også kalt «plastposefondet») nå kommer inn på finansieringssiden. Som privat forening er de ikke bundet av det statlige budsjett-hjulet. Med en forventet pengesekk på rundt 400 millioner kroner til fordeling hvert år er det også grunn til å tro at dette vil bidra til en markant høyere aktivitet på området i tiden som kommer.

Private initiativ der **fritidsdykkere rydder miljøskadelige gjenstander** fra havner eller andre områder, skaper av og til problemer for de interkommunale avfallsselskapene. Ofte blir slike gjenstander, som bly- og syreholdige bilbatterier, hentet opp og satt igjen på kaikanten, med en forventning om at avfallsselskapene skal ta seg av dem gratis. Slikt avfall kan ikke regnes som husholdningsavfall, og man har ofte ingen aktør som kan ta på seg kostnaden. Selv om tanken bak slike initiativ kan være gode, kan rydding av slikt avfall uten tilstrekkelig kompetanse ofte også medføre utfordringer for HMS og, paradoksalt nok, økt skade på miljøet.

ORGANISERING AV ARBEIDET FRAMOVER

INNLEDNING

METODER

Før forsamlingen ble satt i arbeid med gruppeoppgavene, ble det presisert at oppgaven gjelder:

- Nordland fylke
- Opprydding av marint avfall (ikke f.eks. forebygging)

Representanter fra Nordland fylkeskommune og Fylkesmannen i Nordland utarbeidet, i samråd med SALT, de fem temaene som ble ansett som viktigst å få delta-gernes innspill på. Disse fem temaene var:

1. Hvem har ansvaret for opprydding av marint avfall?
2. Hva er målet for oppryddingsarbeidet i Nordland?
3. Frivillige – hva er deres rolle?
4. Frivillige – hvordan rekruttere og gi «næring» til fortsatt engasjement?
5. Pengestrømmer

For å få så konkrete tilbakemeldinger som mulig, ble det valgt å lage spørreskjema som hver gruppe skulle svare på. I skjemaet ble gruppene bedt om å fylle inn:

- A. Besvarelse (fritekst uten føringer for format)
- B. De tre viktigste momentene fra gruppearbeidet
- C. En kort konklusjon

I tillegg til selve temaet ble det gitt noen innledende stikkord som skulle være med på å hjelpe gruppene til å fokusere diskusjonen, uten at disse i for stor grad skulle styre konklusjonen til gruppen.

Gruppene ble delt inn på forhånd av SALT (se *oversikt over gruppene i vedlegg 2*), med tanke på hvor hver enkelt deltaker/organisasjon ble ansett å ha spesiell kompetanse eller informasjon som var viktig å få frem i diskusjonen. Det ble også lagt vekt på å fordele organisasjoner som deltok med flere representanter best mulig, slik at disse organisasjonene fikk mulighet til å være med og diskutere så mange av de fem temaene som mulig.

Hver diskusjon ble gjennomført etter en tilpasset versjon av metoden «1-2-4-alle», som for denne

gruppestørrelsen ble «1-2-gruppen», med tidsfordeling 3-7-35 minutt. Dette innebar at hvert enkelt gruppe medlem først fikk **3 minutter** til å tenke gjennom oppgaven **på egenhånd** og skrive ned noen stikkord. Deretter skulle **to og to** gå sammen **i 7 minutter** og diskutere oppgaven seg imellom. De resterende **35 minuttene** skulle **hele gruppen** diskutere temaet sammen, og fylle ut svarskjemaet. Hensikten med å organisere gruppearbeidet på denne måten var å sikre at hver enkelt skulle få tid til å gjøre seg sine egne tanker om temaet før de eventuelt ble utsatt for andres meninger. Dette øker sannsynligheten for at alle gruppe medlemmene kunne delta aktivt i diskusjonen, og at flere stemmer dermed ble båret helt frem til konklusjonen. Dette er spesielt viktig i grupper der noen enkeltpersoner er mer øvet i å få frem sine synspunkt i en diskusjon enn andre.

Hver gruppe hadde fått tildelt sin gruppeleder, som fulgte «sitt» tema gjennom begge gjennomføringene. Gruppeleders oppgave var å sørge for en god dialog, med så mange aktive medlemmer som mulig, og å hjelpe gruppen til å fokusere på oppgaven i den korte tiden de hadde til disposisjon. Gruppeleder skulle ikke styre konklusjonen til gruppen, men kunne hjelpe gruppen til å finne en mest mulig omforent konklusjon.

I hver gruppe var det også på forhånd utpekt en sekretær, som hadde til oppgave å føre besvarelsen fra gruppen inn i skjemaet. Sekretærene byttet tema mellom gjennomføringene, og deltok således i besvarelsen av to ulike tema hver. Sekretærene sto også fritt til å delta i diskusjonen som de øvrige gruppe medlemmene.

Det ble til sammen gjennomført ti gruppediskusjoner. Hvert av de fem temaene ble altså diskutert av to grupper, for å sikre at mange deltakere fikk gi innspill til hvert tema.

HVA KAN VI LÆRE FRA ERFARINGSSAMLINGEN?

Konklusjonene til de enkelte gruppene er nødvendigvis preget av synet til de som deltok i diskusjonene. Hvilken organisasjon deltakerne representerer kan også ha hatt en innvirkning på hvilke meninger som kom sterkest frem i en gruppe. Hvert tema ble diskutert i to grupper, og at flere dermed har dermed fått anledning til å belyse temaet med sine tanker. Dette betyr ikke nødvendigvis at svaret gruppene har kommet frem til er det eneste riktige svaret. Konklusjoner er av og til en konsekvens av kompromisser innad i gruppen, og er ikke nødvendigvis alle gruppe medlemmenes individuelle mening. Men svarene på oppgavene gir like fullt en god innsikt i hvilke tanker som rører seg om de fem temaene blant de organisasjonene og personene som deltok.



RESULTAT FRA GRUPPEARBEIDET

1. HVEM HAR ANSVARET FOR OPPRYDDING AV MARINT AVFALL?

Konkretisering av oppgaven:

- Kan vi peke på én enkelt offentlig instans som bør få hovedansvaret for strandrydding og marin forsøpling? Hvilken?
- Avgrens gjerne hva ansvaret bør innebære

DEN FØRSTE GRUPPEN konkluderer med at det formelle ansvaret bør ligge hos kommunen, mens det operative ansvaret bør ligge hos interkommunale avfallsselskap, i dialog med miljø og teknisk etat hos kommunen.

De fremhever følgende tre punkter som de viktigste fra gruppearbeidet:

1. Viktig med godt samarbeid og god kommunikasjon mellom kommunen og avfallsselskapene.
2. Avfallsselskapene har i dag god lokal kompetanse. God oversikt over kommunene og helheten.
3. Kommunene har relativt lav kompetanse og trykk på å følge opp forsøplingsaker, slik som pålegg om opprydding og oppfølging av ulovligheter.

I den generelle besvarelsen begrunner de sitt svar med at kommunen ofte er en stor grunneier og har et generelt ansvar for å holde egen eiendom ryddig. Samtidig vises det til at det er viktig med god kommunal forankring. Blant annet kan målsetting og ambisjoner lokalt bygges inn i kommunens planlegging etter plan og bygningsloven. Det påpekes at en stilling i kommunen ofte blir «spist opp» av andre forvaltningsoppgaver, og at en stilvarende stilling i et avfallsselskap har en tydeligere avgrensning og dermed en friere posisjon. Enkelte medlemmer i gruppen

mener derfor at ansvar og lokal koordinering bør ligge hos det interkommunale avfallsselskapet, og at det blir en tydeligere aktør. De har også ofte god kompetanse på marin forsøpling. De forvaltningsmessige sidene av ansvaret, som lovmessige spørsmål og kompetanse til å gi bøter og føre tilsyn, bør likevel ligge hos kommunen. De ser samtidig at en slik organisering utenfor kommunen også vil opprettholde en skjev kompetanse på fagområdet. De peker på at det er et behov for å tilføre mer ressurser til både avfallsselskapene og kommunene, en langsiktig finansiering og dedikerte stillinger til arbeidet.

DEN ANDRE GRUPPEN som har diskutert tema 1 har ikke gitt noen konkret konklusjon, men fremhever som sine tre viktigste momenter fra diskusjonen:

1. Nasjonalt ansvar for tilskudd, erfaringsdeling og kvalitetssikring av prosjekter som får tilskudd er viktig.
2. Det må være noen tydelige, dedikerte til å følge opp oppgaven lokalt, eksempelvis IKS.
3. Grasrota er et drivende element i dette arbeidet.

I den generelle besvarelsen understreker de at det er viktig med erfaringsoverføring og en arena for dette, samt at det er viktig med en kvalitetssikring av tiltak som gis tilskudd, for eksempel fra Miljødirektoratets tilskuddsordning. Det er mange aktører og det er praktiske utfordringer og kommunikasjonsutfordringer. De understreker også behov for en helhetlig tilskuddsordning. De understreker viktigheten av lokal koordinering av opprydding, og at det er viktig med en tydelig aktør og en dedikert stilling til oppgaven.

2. HVA ER MÅLET FOR OPPRYDDINGS-ARBEIDET I NORDLAND?

Konkretisering av oppgaven:

- Skal kystsonen være helt fritt for avfall? Eller skal man rydde x tonn eller x km strandlinje hvert år, og i så tilfelle hvor mye? Eller...
- Bør man foreta noen geografiske eller andre typer avgrensninger – og i så tilfelle hvilke?

DEN FØRSTE GRUPPEN har ikke gitt noen konkret konklusjon, men fremhever som sine tre viktigste momenter fra diskusjonen:

1. Det er viktig å rydde sårbare områder med stor naturverdi.
2. Det er viktig å få på plass en plan eller organisering av rydding, med prioritering av steder og fordeling av frivillige og profesjonelle.
3. Få ned konsekvensene og øke dekningsgraden.

De utdyper dette i den generelle besvarelsen med at det er viktig å få på plass en plan for å få ryddet overalt, ikke bare der Instagram-bildene blir tatt og at planen må prioritere å få ryddet de områdene hvor naturverdiene er størst. De stiller videre opp følgende fem mål:

1. Å rydde verneområder eller andre områder med stor naturverdi
2. Å fjerne gjenstander som utgjør en stor helserisiko men som ofte ikke prioriteres av ryddere (eksempel: små taubiter som blir spist av spesielt fugler).
3. Det må på plass en plan eller organisering av ryddearbeidet, som ivaretar:
 - A. Prioritering av steder
 - B. Prioritering av gjenstander
 - C. Fordeling av frivillige og profesjonelle
4. Å øke dekningsgraden
5. Redusere konsekvenser for liv i havet og på land

DEN ANDRE GRUPPEN har konkludert med at det er vanskelig å sette mål, da det er store «interne» geografiske forskjeller. For eksempel er behovet for frekvens av rydding ulikt, og hvor mye som plukkes vil gå ned. De peker på dette som en begrunnelse på at det vil være vanskelig å identifisere et mål basert på et visst antall tonn som skal ryddes. De fremhever videre at rydding har en stor verdi som holdningsskaper, og at lokal forankring av mål er viktig, men at kanskje prosessen er viktigst.

Gruppen har identifisert som sine tre viktigste momenter fra diskusjonen at:

1. Det holdningsskapende arbeidet er et viktig resultat av arbeidet, slik som bevisstgjøring av vaner og holdninger.
2. Eventuelle mål må utarbeides med lokalt eierskap. Nasjonale og regionale mål blir fort bare visjoner.
3. Det er viktigere med differensierte planer for opprydding enn mål. Sårbare områder for fugl og pattedyr kan være viktige uansett mengde avfall.

I den generelle besvarelsen viser de til at det er vanskelig å sette mål basert på vekt eller antall kilometer, da det er store geografiske forskjeller. De foreslår derfor heller differensierte planer for opprydding etter delmål, differensiering av frekvens for rydding, etc. Noen mente også at kommunen som planaktør kunne bruke dette verktøyet for å sette ambisjoner og planer for oppryddingsarbeidet. De ser på rydding som viktig for bevisstgjøring, for å holde oppe engasjementet og for å påvirke vaner og holdninger. De ser identitet og eierskap til områdene som avgjørende for hvor folk rydder. De identifiserer også sikkerhet for de som rydder som et mål i seg selv. De mener en differensiering mellom frivillige og profesjonelle bør være et mål. De anser videre at kartlegging er viktig for å kunne sette mål, fordi det gir en viss form for styring. De fremhever behov for lokal forankring dersom

det skal utarbeides mål, og mener at mål må følge fra en lokal kontekst og lokale utfordringer. Her peker de på prosessen som viktig, og at denne kan bidra til å gjøre folk stolte over å bidra til målet - «vårt mål». De identifiserer områder med spesielle naturverdier som spesielt viktige.

3. FRIVILLIGE – HVA ER DERES ROLLE?

Konkretisering av oppgaven:

- Hva kan frivillige gjøre – og hva bør helst overlates til profesjonelle?
- Hvordan kan dette avgrenses? Noen idéer: ryddesoner/trygge områder, type avfall, periode på året.

DEN FØRSTE GRUPPEN konkluderer med at frivillige kan rydde alt som er enkelt og ikke farlig i nærområdet, mens profesjonelle bør ta seg av vanskelige/farlige jobber i vanskelig tilgjengelige områder.

De fremhever følgende tre momenter som de viktigste i diskusjonen:

1. Er det egnet å komme i land med fritidsbåt eller må man ha profesjonelle?
2. Kartlegge på forhånd – type avfall, tilgjengelighet
3. Profesjonelle står for logistikk og avfallshåndtering, frivillige rydder og samler sammen.

I den generelle besvarelsen viser de til at det er viktig å ta initiativ i egen organisasjon, og at rydding kan gjøres til en del av friluftslivet. Sortering, transport, kartlegging, rydding av farlig avfall og store gjenstander er operasjoner som kanskje best kan overlates til profesjonelle. Også transport av ryddere til utilgjengelige områder. De identifiserer også sikkerhet som et skille mellom frivillig og profesjonell rydding. Profesjonelle bør gjøre de vanskelige jobbene,

på utilgjengelige og vanskelige steder eller der det er farlig å gå i land. Dårlig vær kan gjøre det farlig for frivillige, for eksempel med tanke på bølger ved land. De identifiserer ryddeportalen som et sted der man kan registrere eller hente informasjon om hvor det er behov for rydding, hvilken type avfall som finnes på et sted og om en lokalitet er egnet for frivillig rydding eller om dette bør utføres av profesjonelle.

DEN ANDRE GRUPPEN som diskuterte temaet konkluderer med at det er vanskelig å sette et klart skille mellom profesjonelle og frivillige, men at noen oppgaver må gjøres av profesjonelle.

De trekker frem følgende tre momenter som de viktigste i sin diskusjon:

1. Vi trenger en profesjonell styring av den frivillige innsatsen – det er et offentlig ansvar å ha oversikt.
2. Vi må ikke ødelegge den frivillige innsatsen – frivillighet «smitter».
3. Økt samarbeid mellom profesjonelle og frivillige er positivt.

I den generelle besvarelsen understreker de viktigheten av at det frivillige arbeidet må fortsette, og at det er viktig å ikke skade denne. Frivillighet har en «smitteverdi». Men det er et behov for en profesjonell koordinator som styrer hva som kan gjøres av hvem, for eksempel med tanke på HMS og sårbare områder. Det vises til at Hold Norge Rent har utviklet en sikkerhetsveileder for frivillige, som bør følges. De mener at det ikke bør være for mye profesjonalisering, hvis dette ikke løser rotårsaken til problemet. Man kan også stimulere til at frivillige også bidrar i områder som er lite tilgjengelige. Også denne gruppen peker på at store gjenstander og steder med vanskelig adkomst bør ryddes av profesjonelle. De viser avslutningsvis til at det finnes gode eksempler på samarbeid mellom profesjonelle og frivillige ryddere.

4. FRIVILLIGE – HVORDAN REKRUTTERE OG GI «NÆRING» TIL FORTSATT ENGAJEMENT?

Konkretisering av oppgaven:

- Hva skal til for å rekruttere og opprettholde engasjementet hos frivillige? Hva demotiverer?
- Suksesshistorier – eksempler på god organisering og tilrettelegging?

DEN FØRSTE GRUPPEN har ikke gitt noen konkret konklusjon på temaet, men oppgir følgende tre momenter som viktigst fra gruppearbeidet:

1. Smertefri logistikk.
2. Fokus på datainnsamling blant frivillige bør begrenses. Kan ellers virke demotiverende.
3. Få ut de gode historiene og skape forståelse for hvorfor dette er viktig.

I sin generelle besvarelse viser de til at medietrykk på ulike måter, som: kunst, SoMe (sosiale media), aviser, kick-off, etc., kan være gunstig. Andre eksempler som nevnes er konkurranser, gjerne med premie, festivaler og sosiale happenings. De peker på at en suksessfaktor er å involvere ulike miljøer på arenaer der de er best – for eksempel kan padlere være godt egnet til å hente små ting på utilgjengelige steder. De mener at antall aktører bør begrenses, fordi det ellers skapes støy. De fremhever også at aksjoner må organiseres i samråd med avfallsselskap.

DEN ANDRE GRUPPEN har konkludert med at gode, velfungerende system er nødvendig – man må vite hvor man skal dra.

Den andre gruppen ser de følgende tre momentene som de viktigste i sitt gruppearbeid:

1. Gjør det enkelt. Viktig at logistikken rundt fungerer og kartlegging er gjort.
2. Mediekampanjer.
3. Verdsetting, rettferdighet og motivasjonsmidler

Gruppen mener ildsjeler bør løftes frem! De mener det er eller bør være lett å finne informasjon og at det fungerer med henting. Kontaktinformasjon bør være tilgjengelig. Det bør opprettholdes et fokus i media. Viktig med positiv kommunikasjon og fokus. Folk ønsker å bli verdsatt for innsatsen. Godtgjørelser og premiering må kunne oppfattes som rettferdig. Tiltak mot marin forsøpling må inn i årsplan i skoler og organisasjoner. Rammer rundt logistikk må fungere. Det bør være noen som tar seg av koordinering og henting. Det er lettere å engasjere i nærmiljøet. Det kan fungere å gjøre ryddingen «eksotisk», som en spennende RIB-tur eller fokusere på opplevelsen. Synlighet er viktig. Organisering både før og etter en aksjon må være på plass. Ryddeaksjoner kan arrangeres som samarbeidsprosjekt mellom ulike organisasjoner. Eksempler på aktiviteter som kan motivere er premiering av bilder fra rydding, ryddelag, etc. Det bør være muligheter for å søke penger til transport for ryddepersonell.

5. PENGESTRØMMER

Konkretisering av oppgaven:

- Hvordan bør finansiering av opprydding (herunder for avhending/behandling) skje?
- Beskriv pengestrømmene slik de bør være. Fra hvem? Til hvem?

DEN FØRSTE GRUPPEN har konkludert med at en ønsket situasjon kjennetegnes av:

- Økt grad av langsiktig finansiering.
- Samlet ordning som også er betalt av produsentene.

De fremhever følgende tre momenter som de viktigste i sitt gruppearbeid:

1. Finansieringen (fellespott) bør komme både fra det offentlige og de som forurensar samt produsentansvar.
2. Interkommunale avfallsselskap er en kompetent utfører av innsamlingsjobben.
3. Kommunene som forvaltningsorgan bør ha en rolle, blant annet for langsiktig finansiering, i fordelingen av pengestrømmen.

I den generelle besvarelsen beskrive gruppen nåsituasjonen som:

- Tilskudd fra det offentlige.
- Kortsiktig finansiering, som gjør langtidsplanlegging vanskelig.
- Hvem som helst kan søke.

DEN ANDRE GRUPPEN har ikke gitt en konkret konklusjon, men fremhever følgende tre momenter som viktigst fra sitt gruppearbeid:

1. Nasjonal finansiering.
2. Forutsigbar finansiering.
3. Viktig med midler til holdningsskapende arbeid.

I den generelle besvarelsen fremhever gruppen

at en stor andel av finansieringen må komme fra det offentlige. Forbrukeravgiften tas gjennom «poseavgiftene». En del av gruppen mener at pengene må gå til avfallsselskapene, mens noen mener at de bør gå til kommunene. Det bør opprettholdes en pott til gode prosjekter. Gruppen fremhever forutsigbarhet som viktig.

Gruppen beskriver at det oppsto uenighet innad i gruppen rundt spørsmålene:

- Skal næringene bidra med finansiering?
- Skal pengene kanaliseres til interkommunale selskaper eller kommunene.



OPPSUMMERING

Vi vil i det følgende avsnittet gi et sammen- drag av momentene som kom fram under gruppediskusjonene.

ANSVAR FOR OPPRYDDING

Rydding av marint avfall er i dag i liten grad koordi- nert av noe overordnet organ. Tradisjonelt har det meste av innsatsen for rydding av marint avfall blitt gjort av frivillige som enten alene eller i grupper på eget initiativ har gjort en innsats for miljøet i nærrom- rådet. Interessen for å gjøre noe med søppelet som flyter langs kysten vår har i senere år tatt seg kraftig opp, og det er nå i noen områder konkurranse om hvem som skal rydde hvor. Det samme gjelder innsatsen fra det offentlige. Kan det være behov for at en offentlig instans får et overordnet ansvar for koordinering av oppryddingsarbeidet fremover?

Begge gruppene som har sett på hvem som bør få ansvaret for opprydding av marin forsøp- ling synes å være enige om at lokalt ansvar og «eierskap» er viktig for oppryddingsarbeidet. Både kommuner og avfallsselskaper er nevnt i denne sammenheng, gjerne med et delt ansvar mellom disse med forvaltningsmessig ansvar hos kommunen og operativt ansvar hos avfallsselska- pene. Det må være god kommunikasjon mellom disse. Begge grupper fremhever at det må settes av tilstrekkelig ressurser, både i form av lang- siktig finansiering og dedikerte stillinger.

Den ene gruppen viser til et behov for nasjonal koordinering av tilskudd og kvalitetssikring av prosjekter som gis tilskudd, samt ansvar for å skape arenaer for utveksling av erfaringer og kunnskap.

MÅL FOR OPPRYDDINGSARBEIDET I NORDLAND

Et konkret mål for arbeidet mot marinforsøpling i Nordland, kan være motiverende og gjøre det enklere å prioritere innsats og midler. Samtidig er det utfordrende å formulere et felles mål for hele fylket.

Begge gruppene mener det er viktigere å få på plass en plan for hvordan man best kan organisere ryddearbeidet enn å sette konkrete mål for mengde eller dekning av et visst antall kilometer strandlinje. Som begrunnelse for dette vises det til at det kan være store geografiske ulikheter, som gjør tallfestede mål ubrukelige. Det vises også til at et område med sårbart dyreliv eller stor naturverdi kan være viktig å rydde, uavhengig av hvor mange tonn avfall som ligger der. Det kan også være variasjon i behov for frekvens av rydding på ulike steder.

Begge gruppene viser til at spesielt sårbare områder eller områder med høy naturverdi bør prioriteres høyest. Også rydding av spesielt skadelige typer gjenstander foreslås prioritert, slik som tauverk. Planen bør ha lokal forankring, og bør gjelde konkrete områder. Felles for begge grupper er også at de mener både frivillig og profesjonell innsats bør koordineres i en slik plan. Sikkerhet må ivaretas. Kartlegging nevnes som et nyttig verktøy i planleggingen. Det vises også til at rydding i seg selv har en holdningsskapende effekt, slik som bevisstgjøring av vaner og holdninger, som kan være et mål i seg selv.

ROLLEFORDELING

Selv om frivillige har gjort en imponerende og omfattende innsats for å forsøke å holde kysten vår ren for marint avfall, er det etter hvert tydelig at frivillig innsats ikke alene kan løse problemet. Hvor bør skillet gå mellom frivillig og profesjonell rydding?

Begge gruppene mener at både frivillige og profesjonelle har en rolle i opprydding av marint avfall. Det oppfattes som vanskelig å sette et konkret skille mellom hva som bør gjøres av de to gruppene, men en generell oppfatning av at kompleksitet og risiko er et konkret skille. Farlige, vanskelig tilgjengelige eller fjerntliggende områder, samt rydding av store eller farlige gjenstander, bør forbeholdes profesjonell rydding. Transport av avfallet etter at det er samlet sammen anses også som en oppgave som profesjonelle gjerne kan utføre. Ut over dette ser de frivillig rydding som et viktig bidrag. Frivillige har en spesielt sterk stilling ved rydding i eget nærområde, og en fordel av antall hender som kan bidra til å samle sammen avfallet. Frivillig rydding har også en «smittende effekt», og bidrar til å skape innsikt i problemet. Det vises også til at et samarbeid mellom profesjonell og frivillig rydding er viktig. For eksempel ved koordinering av aksjoner og transport av frivillige ryddere til vanskelig tilgjengelige steder som behøver å ryddes.

SALT vil også påpeke at frivillige ryddere ikke er en ensartet gruppe. Det er stor variasjon i erfaring og kompetanse også hos frivillige.

Å DYRKE FRIVILLIGHET

Frivillige ryddere har gjennom de siste årtiene lagt ned tusenvis av timer i innsatsen mot marin forsøpling. Innsatsen og interessen for å delta har vært økende, spesielt de siste to-tre årene. Hvordan kan vi bidra til at interessen og engasjementet blant de frivillige kan fortsette å øke?

Gode, velfungerende system beskrives av begge grupper som nødvendig for å motivere ryddere til å bli med – og å fortsette den frivillige innsatsen. Det bør være enkelt å være med og rydde. God logistikk, herunder gode avtaler for innlevering av avfall, nevnes også som en del av et velfungerende system. Ting som gjør ryddingen mer komplisert, som registrering av data, kan virke demotiverende på noen.

Det bør opprettholdes et fokus i media. Det oppfattes også som viktig med positiv kommunikasjon og fokus. Folk ønsker å bli verdsatt for innsatsen. Godtgjørelser og premiering kan fungere, men må kunne oppfattes som rettferdig.

PENGESTRØMMER

Rydding av marint avfall er ressurskrevende. Selv om rydding utføres av frivillige, skal avfallet også transporteres til forsvarlig mottak og behandles der. Planlegging, organisering av ryddeaksjoner og logistikk krever også ressurser.

Gruppene peker på et behov for langsiktig og forutsigbar nasjonal finansiering av ryddearbeidet. Mulige finansieringskilder som nevnes er det offentlige, de som forurenses og produsenter av gjenstander som finnes igjen i det marine avfallet.

Den andre gruppen uttrykker noe uenighet i hvordan pengene bør kanaliseres nedover i systemet. Noen mener at pengene bør gå direkte til avfallsselskapene, mens en annen del av gruppen mener at pengene bør gå gjennom kommunene. Den samme gruppen beskriver

også noe intern uenighet om næringene bør bidra med finansiering eller om dette bør være en ren statlig oppgave.

Den første gruppen er tydelig på at også de som forurenses og produsentene bør bidra med finansiering av oppryddingen. Denne gruppen er også mer tydelig på at det bør være et samarbeid mellom avfallsselskapene og kommunen, der sistnevnte bør ha en rolle i fordelingen av pengestrømmen, mens avfallsselskapene ses på som en kompetent utfører av innsamlingsjobben.

VEDLEGG 1 PROGRAM FOR SAMLINGEN

Erfaringsamling strandrydding og marin forsøpling

Bodø onsdag 24. oktober
Påmelding: www.nfk.no

Fylkesmannen i Nordland og Nordland fylkeskommune ønsker å bidra til at aktører treffes og kan utveksle de gode ideene, og også diskutere utfordringer som oppstår.

Vi vil derfor invitere til erfaringsamling i Bodø 24. oktober. Stikkord for samlingen er foredrag, workshops, erfaringsutveksling og inspirasjon!

Innledere inkluderer:

Aase Refsnes, fylkesråd kultur, miljø og folkehelse
Direktør for oljevern- og miljøsektorer Ann-Helen Ernstsén, Salt og Clean Up Lofoten.

Samlingen starter med en middag kvelden før (tirsdag 23. oktober), som vi håper mange vil delta på.

Meld deg på idag i kurs og konferansemødet på www.nfk.no. Frist 25. september!

Ved stor interesse settes det tak på maks 1 per organisasjon, ellers er det første mann til mølla!

Program

08:30 Registrering og kaffe

- 08:50 Innledning v/møteleder fylkesmiljøvernssjef Torfinn Sørensen
- 09:00 Velkommen fra Nordland fylkeskommune v/fylkesråd for kultur, miljø og folkehelse Aase Refsnes
- 09:10 Orientering om senteret for oljevern og marint miljø, mandat, status og fremtid v/direktør Ann-Helen Ernsten
- 09:30 Hva gjør oppdrettsnæringa - forebygging og ryddeaktivitet Sjømat Norge v/fagsjef miljø og helse Brit Uglem Blomsø
- 09:40 Hva gjør fiskarlaget? Nordland Fylkes Fiskarlag v/Elisabeth Karlsen

10:00 Kaffepause

- 10:20 Hold Norge Rent - hvor er vi nå? v/ daglig leder Lise Keilty Gulbransen
- 10:40 Fylkesmannens oppdrag på marin forsøpling v/Oddlaug Ellen Knutsen
- 10:50 Erfaringer fra ryddeaksjoner, utfordringer og suksess! Felles foredrag Helgeland Avfallsforedling og Lofoten Avfallsselskap

11:30 Lunsj

- 12:15 Kartlegging av marin forsøpling v/Salt
- 12:35 Presentasjon og organisering av gruppearbeid
- 12:45 Gruppearbeid, start

13:30 Beinstrekk

- 13:45 Gruppearbeid fortsetter

14:30 Pause

- 14:45 Gruppene presenterer funn og oppsummering
- 15:30 Slutt og vel hjem!

VEDLEGG 2

GRUPPEINDELING FØRSTE GJENNOMKJØRING

▶ TEMA 1 - FASILITATOR:

ODDLAUG KNUTSEN

(Fylkesmannen i Nordland)

▶ **KATRINE ERIKSTAD**

(Nordland fylkeskommune)

▶ **MERETHE AASEN**

(Helgeland Avfallsforedling IKS)

▶ **BRIT UGLEM BLOMSØ**

(Sjømat Norge)

▶ **MONICA KLEFFELGÅRD HARTVIKSEN**

(Lofoten Avfallsselskap IKS)

▶ **KRISTIN BREKKE KLAUSEN**

(Rana kommune)

▶ TEMA 2 – FASILITATOR:

CHARLOTTE LASSEN

(Nordland fylkeskommune)

▶ **ANJA MELAND RØD**

(Senter for Oljevern og Marint miljø)

▶ **JUNE GRØNSETH**

(Naturvernforbundet i Lofoten)

▶ **THOMAS REIJNOW**

(Reno-Vest Bedrift AS)

▶ **ANJA TANGERAAS**

(Heggmobanden)

▶ TEMA 3 - FASILITATOR:

ERLEND STANDAL

(SALT)

▶ **HEGE RASMUSSEN**

(Fylkesmannen i Nordland)

▶ **TERJE OLAV HANSEN**

(LoVeMar AS)

▶ **ELISABETH KARLSEN**

(Nordland Fylkes Fiskarlag)

▶ **TONE SANDVIK**

(RamSalten våtmarkssenter, Zahlfjøsøen AS)

▶ **INGEBORG TANGERAAS**

(4H og Kystlaget Salta)

▶ TEMA 4 - FASILITATOR:

ANETTE PETERSEN

(Fylkesmannen i Nordland)

▶ **ARNT E. PEDERSEN**

(Iris Salten IKS)

▶ **BO EIDE**

(Tromsø kommune)

▶ **RHODRI HARDY**

(Nordin Ocean Watch)

▶ **THERESE MEYER**

(Student)

▶ **INGRID SÆLEMYR**

(Reno-Vest IKS)

▶ TEMA 5 - FASILITATOR:

KJERSTI E. TØNNESSEN BUSCH

(SALT)

▶ **MARIT TORSVIK**

(Fylkesmannen i Nordland)

▶ **TORIL FORSMO**

(SHMIL IKS)

▶ **SOLVEIG M. BERGSENG LAKSÅ**

(Bodø kommune)

▶ **TORUNN ANITA ULRIKSEN**

(Reno-Vest IKS)

▶ **PÅL VINJE**

(Polarsirkelen friluftsråd)

▶ **BØRGE ELLIOT BENTSEN**

(Fiskeriparken Egga Utvikling AS)

ANDRE GJENNOMKJØRING

▶ **TEMA 1 - FASILITATOR:**

ODDLAUG KNUTSEN

(Fylkesmannen i Nordland)

▶ **ANJA MELAND RØD**

(Senter for Oljevern og Marint miljø)

▶ **TORIL FORSMO**

(SHMIL IKS)

▶ **ELISABETH KARLSEN**

(Nordland Fylkes Fiskarlag)

▶ **THOMAS REIJNOW**

(Reno-Vest Bedrift AS)

▶ **PÅL VINJE**

(Polarsirkelen friluftsråd)

▶ **TEMA 2 – FASILITATOR:**

CHARLOTTE LASSEN

(Nordland fylkeskommune)

▶ **KATRINE ERIKSTAD**

(Nordland fylkeskommune)

▶ **BO EIDE**

(Tromsø kommune)

▶ **THERESE MEYER**

(Student)

▶ **TORUNN ANITA ULRIKSEN**

(Reno-Vest IKS)

▶ **TEMA 3 - FASILITATOR:**

ERLEND STANDAL (SALT)

▶ **MARIT TORSVIK**

(Fylkesmannen i Nordland)

▶ **JUNE GRØNSETH**

(Naturvernforbundet i Lofoten)

▶ **RHODRI HARDY**

(Nordin Ocean Watch)

▶ **SOLVEIG M. BERGSENG LAKSÅ**

(Bodø kommune)

▶ **BØRGE ELLIOT BENTSEN**

(Fiskeriparken Egga Utvikling AS)

▶ **MERETHE AASEN**

(Helgeland Avfallsforedling IKS)

▶ **TEMA 4 - FASILITATOR:**

ANETTE PETTERSEN

(Fylkesmannen i Nordland)

▶ **HEGE RASMUSSEN**

(FMNO)

▶ **MONICA KLEFFELGÅRD HARTVIKSEN**

(Lofoten Avfallsselskap IKS)

▶ **TONE SANDVIK**

(RamSalten våtmarkssenter, Zahlføsen AS)

▶ **INGEBORG TANGERAAS**

(4H og Kystlaget Salta)

▶ **TEMA 5 - FASILITATOR:**

KJERSTI E. TØNNESSEN BUSCH

(SALT)

▶ **ARNT E. PEDERSEN**

(Iris Salten IKS)

▶ **BRIT UGLEM BLOMSØ**

(Sjømat Norge)

▶ **TERJE OLAV HANSEN**

(LoVeMar AS)

▶ **KRISTIN BREKKE KLAUSEN**

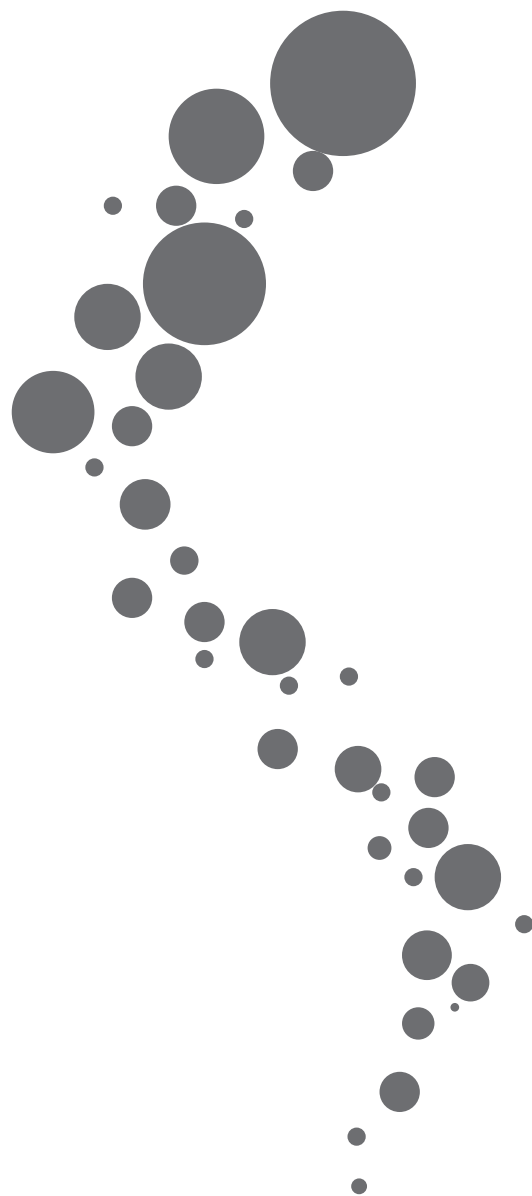
(Rana kommune)

▶ **INGRID SÆLEMYR**

(Reno-Vest IKS)

▶ **ANJA TANGERAAS**

(Heggmobanden)



SALT

post@salt.nu

+47 482 20 550

Postboks 91

8301 Svolvær

www.salt.nu

